

مدخل فلسفه میسک

محمود خاتمی

استاد دانشگاه تهران

کتابخانه ملی ایران

سرشناسه	: خاقمی، محمود
عنوان و نام پدیدآور	: مدخل فلسفه ممتیک/محمود خاقمی.
مشخصات نشر	: تهران: تمدن علمی، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۳۶۳ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۸۱۲۷-۷۶-۵
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
موضوع	: یادداشتی
موضوع	: Memetics
موضوع	: شناخت (فلسفه) Knowledge, Theory of
موضوع	: اندگار (فلسفه) Idea (Philosophy)
موضوع	: تکامل (زیست‌شناسی) -- جنبه‌های اجتماعی Evolution (Biology) -- Social aspects
موضوع	: تکامل (زیست‌شناسی) -- فلسفه Evolution (Biology) -- Philosophy
رده بنا	: ۱۳۹۷ خ/م ۲۸/۴ HM۶۲۸
ردی نویسی	: ۳۰۴/۵
شماره کاتالوژی	: ۵۲۴۳۳۴۴

مدخل فلسفه ممتیک

دکتر محمود خاقمی

استاد دانشگاه تهران

چاپ اول: ۱۳۹۷

تیراژ: ۵۵۰ نسخه

لیتوگرافی: کوثر

چاپ: مهارت

خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهدای ژاندارمری

بن بست گرانفر، پلاک ۴، تلفن ۶۶۴۱۲۳۵۸

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

شابک ۹۷۸-۶۰۰-۸۱۲۷-۷۶-۵

فهرست اجمالی

پیشگفتار ۱۱

بخش اول: امور عامه ۱۷

فصل اول: تعریف مِم ۱۹

فصل دوم: زمینه های ظهور نظریه ممیتیک ۳۱

بخش دوم: مبانی ممیتیک ۴۷

مقدمه ۴۹

فصل سوم: پیام و سیم به زن ۵۱

فصل چهارم: اصل و اساس خودخواه ۶۵

فصل پنجم: اصل در م: روش مِم ۶۹

فصل ششم: اصل سوم: انتقال ۸۰

فصل هفتم: علم ممیتیک ۹۱

فصل هشتم: اشکالات نظریه ممیتیک ۱۰۱

بخش سوم: فلسفه ممیتیک: هستی و انسان ۱۰۷

مقدمه ۱۲۷

فصل نهم: هستی شناسی ممیتیک ۱۲۹

فصل دهم: انسانشناسی ممیتیک ۱۷۹

بخش چهارم: فلسفه ممیتیک: فرهنگ ۲۳۱

مقدمه ۲۳۳

فصل یازدهم: فلسفه ممیتیک: تکامل فرهنگ ۲۳۷

فصل دوازدهم: فلسفه ممیتیک: زبان ۲۶۵

بخش پنجم: فلسفه ممیتیک: ارزش ۲۸۱

مقدمه ۲۸۳

فصل سیزدهم: فلسفه ممیتیک: اخلاق ۲۸۹

فصل چهاردهم: فلسفه ممیتیک: دین ۳۰۱

فصل پانزدهم: فلسفه ممیتیک: هنر ۳۲۹

ضمیمه ۳۳۹

فهرست منابع ۳۴۱

فهرست اعلام ۳۵۷

پیشگفتار

چهل و سه سال پیش ریچارد دُکینز^۱ زیست شناس مشهور برای اولین بار در کتاب *ژن خودخواه* مفهوم *میم* (میم)^۲ را به عنوان "واحد انتزاعی فرهنگی" به ادبیات تکامل وارد کرد.^۳ از پس آن، برخی اندیشمندان، به شرحی که خواهیم گفت، نظریه ای در تکامل ممیتیک پرداختند. براساس آن و به موازات تفسیر ژنتیک تکامل حیات بیولوژیک، همان تکامل حیات فرهنگی-ذهنی انسان را به معنی عام کلمه تفسیر کنند. این تئوریه در دهه پایانی قرن بیستم و دهه آغازین قرن حاضر به اوج حضور رسید. در محافل علمی رسید و نظریه پردازان مختلف ابعاد آن را در حوزه های مختلف علوم انسانی به معنی عام کلمه گستراندند و آزمودند؛ کتب و مقالات فراوان در این باره پرداختند و نوشتند؛ مجله ای^۴ هم برای انعکاس آراء اهل نظر در این باره منتشر، و محافل مختلفی به نام آن به پا شدند. هرچند هنوز علم بودن ممیتیک متفق علیه نیست، اما در دهه اخیر هم تلاش فراوانی شد

^۱ Richard Dawkins (b. 1941)

^۲ Meme (Mēm)

^۳ Richard Dawkins., *The Selfish Gene*, Oxford, Oxford University Press. 1976/1989, ch.11, p. 192

^۴ *Journal of Memetics— Evolutionary Models of Information Transmissions*

تا ممیتیک را همچون ژنتیک به علمی نوین در حوزه انسان شناسی و فرهنگ تبدیل کنند؛ علاوه بر این همه، برخی مدافعان این نظریه کوشیدند ابعاد فلسفی آن را هم گسترده کنند.

پیشتر دُکینز در آغاز فصل اول از کتاب *ژن خودخواه* گفته بود که این فلسفه نظریه تکامل داروینی هنوز چنان که باید معلوم نشده است؛ او در فصل یازدهم همان کتاب با طرح نظریه مم دامنه بحث تکامل داروینی را با تقریری که خود از آن دارد به حوزه فرهنگ و امور انسانی - مذهب و آئین‌ها - با آن که فیلسوف نیست و از فلاسفه هم گله دارد که به این نظریه به اعتنا هستند،^۱ اما بحث او زمینه را برای مباحث فلسفی در این باب هم آتش زد.

بزودی فلاسفه ای چون ریل ^۲ این نظریه را جدی گرفتند و به لوازم فلسفی آن پرداختند. دنت در کتاب *فرشته های مختلف خود* و از جمله در کتاب اخیر خود که در تکامل داروین نوشته است،^۳ و

^۱ سخن او در این باره به لحاظ فلسفی تأمل برانگیز است، «... و- بی هم دارد. ما در این باره در درس های فلسفه تکامل سخن گفته ایم و به تفصیل نتوانیم بگوییم که هر چند بسیاری از فلاسفه مشهور معاصر به این نظریه بی رغبت یا بی تفاوت بوده اند، برخی نیز آن را جدی گرفته اند یا در رقابت با آن مبادرت به نظریه ای رقیب کرده اند. نگاه کنید به: محمود خاتمی، *مدخل فلسفه تکامل زیستی*. تهران: علم ۱۳۹۶.

^۲ Daniel Clement Dennett III (b. 1942)

^۳ Dennett Daniel C., *From Bacteria to Bach and Back: The Evolution of Minds*. New York: WW Norton 2017.

همچنین در کتاب ایده خطرناک داروین^۱ و نیز در مقالاتی نظیر ژن خودخواه به منزله جستاری فلسفی^۲ از نظریهٔ مم دفاع کرده است، و آن را تفسیر فلسفی نموده و تلاش کرده است تا برخی لوازم فلسفی آن را با توجه به مبانی مقبول خود استخراج نماید.

این نظریه را هم علم دانسته و هم فلسفه. به نظر او، چنان که در زمرهٔ اخیر تصریح دارد، چارچوب مفهومی که دُکینز مطرح کرده "فلسفه است" و در حالت کلی تلقی خود را در "توافق عمیق با نتایج و پیشنهادهایی که او (= دُکینز) بدان ها دست یافته است" می داند.^۳ باز، دنت در مؤخره ای هم که بر کتاب فنوتیپ گسترده^۴ دُکینز نوشته، همین سخن را در مورد این نظریه به بیان دیگر گفته است.^۵ در خلال

^۱ Daniel C. Dennett, *Darwin's Dangerous Idea*. London, Penguin 1995.

^۲ Daniel C. Dennett, *The Selfish Gene as a Philosophical Essay*, July 26, 2005

^۳ Daniel C. Dennett, *The Selfish Gene as a Philosophical Essay*, July 26, 2005. P.1

^۴ Daniel C. Dennett, "Afterward" in: Dawkins Richard, *The Extended Phenotype: The Long Reach of the Gene*. Oxford: Oxford University Press 1999. pp.405-411.

^۵ Daniel C. Dennett, "Afterward" in: Dawkins Richard, *The Extended Phenotype: The Long Reach of the Gene*. Oxford: Oxford University Press 1999. pp.405-411.

دو دهه گذشته افراد دیگری هم کوشیده اند تا برای صحت این نظریه شواهد و ادله بیشتری إقامه کنند.

ما در این دروس در خلال مباحثی که خواهیم داشت به تفصیل آرا ایشان و دیگر صاحب نظران را در این باره نقل و شرح خواهیم کرد.^۱ بیش از آن سعی خواهیم کرد که نظام فلسفی ممتیک را مبتنی بر آراء ارسطو و مدافعان این نظریه بازسازی و اصول آن را استخراج کنیم. هـ چند که هنوز طرفداران این نظریه که بیشتر معطوف به مسائل علمی هستند، چنین نظام فلسفی را به صورت مستقل، منسجم و سازماندهی برضه نکرده اند، اما در آثار و آراء ایشان چنین نظامی نهفته است. چنانکه به شرح خواهیم گفت.

این بازسازی ضمن این که اصول فکری و اطلاقات این نظریه را از منظر مدافعان آن توضیح می دهد، از منظر انتقادی این واقعیت را هم نشان می دهد که این نظریه از مصادیق بروز غلبه پارادایم فرهنگ است. ما در مواقف مختلف که نظر خود را درباره تبار پارادایمیک تاریخ فلسفه گفته ایم،^۲ این مطلب را تبیین کرده ایم که در مصادیق ما پارادایم تازه ای در حال شکل گرفتن است که ما آن را بر اساس

^۱ ما مستقلاً و یا در ضمن دروس دیگر این نظریه را پرداخته ایم. اجمالی از این نظریه قبلاً در خلال برخی دروس چاپ شده است؛ قرارست بزودی ویرایش تازه ای از این نظریه مستقلاً در کتابی به نام پارادایم چهارم چاپ و در دسترس اهل نظر قرار گیرد.

شواهد و خصوصیات موجود پارادایم فرهنگ (به معنای عام آن که البته متفاوت با مفهوم آن در علوم اجتماعیست) نامیده ایم، و سعی کرده ایم مصادیق بارز آن را نظیر کالتوریسم، تمایلات اخیر دربارهٔ فلسفه تطبیقی، موج متأخر مدافعان نظریه جهانی شدن، ارزش شناسی معاصر، نظریه پسامدرنیسم فرهنگی، و نظایر این ها را در دروس و نوشته های خود برجسته کنیم.^۱ در این دروس هم که نظریه ممثیک را بحث می کنیم، آن را به عنوان یکی دیگر از مصادیق غلبه این پارادایم لحاظ می کنیم.^۲

باری، دروس حاضر را با بحث در امور عامه آغاز می کنیم که به تعریف مهم و زمینه های ظهور این نظریه می پردازد؛ آن گاه، در بخش دوم این نظریه را به تفصیل توضیح می دهیم؛ و سپس، ضمن سه بخش (بخش های سوم تا پنجم) به بازسازی نظام ممثیک بر اساس آراء مؤسسان و مدافعان آن می پردازیم و ضمن بحث دربارهٔ حیات،

^۱ غیر از آن چه در پارادایم چهارم آورده ایم، شرح این مصادیق را در برخی دروس مانند فلسفه فرهنگ، فلسفه تطبیقی، فلسفه جهانی شدن آورده ایم و بعضی از آن دروس مانند مدخل فلسفه تطبیقی و همین مدخل ویراسته و چاپ شده اند و بقیه نیز به نوبت ویراسته و چاپ خواهند شد.

^۲ مباحث این کتاب عمدتاً بازپرداخت بخش هایی از مباحثی است که در باب فلسفه تکامل و فلسفه فرهنگ برای دانشجویان کارشناسی ارشد دانشگاه تهران در سال تحصیلی ۱۳۹۲-۱۳۹۳ تدریس شد.

آگاهی، اراده، خود، فرهنگ، زبان، اخلاق، دین و هنر، طرح کلی
مواضع فلسفی این نظریه را در حوزه های هستی شناسی، انسان
شناسی، و ارزش شناسی ترسیم خواهیم کرد.

www.ketab.ir